

ТРЕТІ ОСОБИ В ТРЕТЕЙСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА МІЖНАРОДНОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ АРБІТРАЖІ

THIRD PARTIES IN ARBITRATION AND INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

Сібільов Д.М., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дана стаття присвячена питанням участі третіх осіб у третейському судочинстві, в тому числі міжнародному комерційному арбітражі. Треті особи є важливими суб'єктами у цивільному та господарському судочинстві, вони розглядаються як юридично заінтересовані особи. Цивільне процесуальне та господарське процесуальне законодавство поділяють третіх осіб на два види: таких, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та таких, що не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Законодавство про третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж регулює участь третіх осіб лише на загальному рівні. В контексті Закону України «Про третейські суди» участь третіх осіб прямо передбачена законом, в діяльності Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України це питання вирішується Регламентом арбітражу.

В цивільному та господарському судочинстві треті особи відіграють дуже важливу роль. Їх участь у справі сприяє концентрації доказів, дозволяє більш широко розкрити питання про взаємовідносини між сторонами. Участь третіх осіб повинна ґрунтуватись на розумних засадах. З одного боку, їх участь у справі може сприяти більш ефективному захисту інтересів сторін. З іншого боку, процес не повинен штучно обтяжуватися участю суб'єктів, які не мають до справи юридичного інтересу. Захист права не повинен мати ознаки зловживання правом.

Законодавство про третейські суди повинно більш чітко підходити до багатьох аспектів можливої участі третіх осіб у справах. Слід виходити з поділу третіх осіб на види, чітко встановлювати правові підстави для їх участі у справах, встановити коло їх прав та обов'язків тощо. Такого роду аспекти повинні враховувати і регламенти постійно діючих третейських судів. Участь третіх осіб у справах повинна гармонійно відповідати меті третейського судочинства, його засадам та принципам.

Слід виходити з того, що участь третіх осіб у третейському судочинстві об'єктивно є меншою, ніж у судах загальної юрисдикції. Це обумовлено тим, що рішення третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів не мають преюдиційної сили. Водночас в певних справах участь третіх осіб може вплинути на кінцевий результат розгляду справи.

Ключові слова: третейський суд, міжнародний комерційний арбітраж, треті особи.

This article is devoted to the issue of the participation of third parties in arbitration proceedings, including international commercial arbitration. Third parties are important subjects in civil and commercial proceedings, they are considered as legally interested persons. Civil procedural and economic procedural legislation divide third parties into two types: those who make independent claims regarding the subject of the dispute, and those who do not make independent claims regarding the subject of the dispute. Arbitration and international commercial arbitration legislation regulates the participation of third parties only at a general level. In the context of the Law of Ukraine "On Arbitration Courts", the participation of third parties is directly provided for by law, in the activities of the International Commercial Arbitration at the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine, this issue is resolved by the Arbitration Rules.

Third parties play a very important role in civil and commercial litigation. Their participation in the case contributes to the concentration of evidence, allows to more widely reveal the issue of mutual relations between the parties. The participation of third parties must be based on reasonable principles. On the one hand, their participation in the case can contribute to more effective protection of the interests of the parties. On the other hand, the process should not be artificially burdened by the participation of subjects who have no legal interest in the case. The protection of the right should not have signs of abuse of the right.

Legislation on arbitration courts should more clearly address many aspects of the possible involvement of third parties in cases. It is necessary to proceed from the division of third parties into types, to clearly establish the legal grounds for their participation in cases, to establish the scope of their rights and obligations, etc. Such aspects should also be taken into account by the regulations of permanently operating arbitration courts. The participation of third parties in cases must harmoniously correspond to the purpose of arbitration proceedings, its principles and principles.

It should be assumed that the participation of third parties in arbitration proceedings is objectively less than in courts of general jurisdiction. This is due to the fact that decisions of arbitration courts and international commercial arbitrations do not have prejudicial force. At the same time, in certain cases, the participation of third parties can affect the final outcome of the case.

Key words: arbitration court, international commercial arbitration, third parties.

Постановка проблеми. Законодавство про третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж ефективно вирішує більшість питань, пов'язаних із розглядом справ. Водночас існують питання, що потребують більш чіткого врегулювання. До таких питань належить участь третіх осіб у третейському судочинстві. Участь третіх осіб у третейському судочинстві в деяких справах може істотно вплинути на її розгляд, але підстави участі третіх осіб, коло їх прав та обов'язків у процесі і деякі інші питання потребують нормативного врегулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Участь третіх осіб у цивільному процесі достатньо активно досліджувалася науковцями, з цього приводу існують роботи С.С.Бичкової, В.В.Комарова, Д.М.Сібільова, С.Я.Фурси та інших вчених. В той же час дослідження інституту третіх осіб у третейському судочинстві є окремим напрямом дослідницької діяльності, оскільки цей інститут у третейському судочинстві має свою специфіку та особливості.

Мета статті полягає у аналізі інституту третіх осіб у третейському судочинстві та міжнародному комерційному арбітражі, виявленні специфічних ознак правосуб'єктності третіх осіб, що впливають на підстави їх участі у третейському розгляді, обумовлюють їх права та обов'язки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Законів України «Про третейські суди» та «Про міжнародний комерційний арбітраж» головними учасниками третейського розгляду є сторони (позивач та відповідач), оскільки саме сторонами є суб'єктами спору, учасниками відповідних матеріальних відносин, між якими виник спір.

Водночас законодавство про третейське судочинство передбачає можливість участі третіх осіб у розгляді справи третейським судом.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про третейські суди» [1] учасниками третейського розгляду є сторони та їх представники. Питання щодо участі третіх осіб та їх

процесуальні права у третейському розгляді вирішуються третейським судом відповідно до регламенту третейського суду або угоди сторін у третейському суді для вирішення конкретного спору. Третя особа бере участь у третейському розгляді добровільно.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [2] напряму не регулює участь у справах третіх осіб, але ст. 22 Регламенту Міжнародного комерційного арбітражу при ТПП України зазначає про те, що залучення до арбітражного розгляду третьої особи, а також вступ у арбітражний розгляд третьої особи допускається за умови, якщо:

– усі сторони та третя особа пов'язані однією арбітражною угодою; або

– усі сторони та третя особа висловили згоду на проведення арбітражного розгляду за участю такої третьої особи у строк не більше 15 днів з дати отримання клопотання, якщо Генеральним секретарем МКАС або складом Арбітражного суду не встановлений з урахуванням конкретних обставин більш тривалий строк [3].

Законодавство про третейське судочинство напряму не розкриває підстави участі третіх осіб у розгляді справ і не поділяє третіх осіб на види.

Цивільне процесуальне законодавство та господарське процесуальне законодавство передбачають участь третіх осіб у справах і поділяють їх на два види: треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору та треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Кожен з видів третіх осіб має свою правосуб'єктність та підстави для участі у справі.

Так, відповідно до частини першої ст. 52 ЦПК України (далі – ЦПК) треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін (аналогічно частина перша ст. 49 Господарського процесуального кодексу України) [4; 5]. Відповідно до частини першої ст. 53 ЦПК треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи (аналогічно частина перша ст. 50 Господарського процесуального кодексу України).

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, розглядаються наукою цивільного процесуального права як безпосередні суб'єкти спору, які позиціонують себе як суб'єкти, які мають власні вимоги на предмет спору, вступаючи у спір з первісними сторонами спору. Третя особа в цьому контексті виступає як процесуальний конкурент позивача у конфлікті з первісним відповідачем. Водночас первісний позивач також стає відповідачем перед третьою особою, поряд з первісним відповідачем і структурно первісні сторони у справі виступають перед третьою особою як співвідповідачі. В.В.Комаров визначає, що третіми особами є особи, які вступили у розпочатий процес для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, відмінних від прав, свобод та інтересів позивача та відповідача [6, с. 310]. Як зазначають Р.В.Крупник та Ю.М.Юркевич, найбільш дискусійним в практиці судів є питання дотримання третьою особою з самостійними вимогами матеріально-правового критерію пред'явлення позову, який полягає в наявності єдиного предмета спору та самостійності вимог третьої особи щодо цього предмета [7, с. 186].

Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, є юридично зацікавленою у справі

особою, вона позиціонує себе як суб'єкта спірних матеріальних відносин.

В цивільному та господарському процесі треті особи звертаються до суду шляхом подачі позову. Це єдина процесуальна форма їх вступу у справу. Таке звернення повинно бути своєчасним і можливість його залежить від того, в якому позовному провадженні розглядається справа – в загальному чи спрощеному. Якщо третя особа не встигає вступити у справу своєчасно, то на підставі ст. 195 ЦПК її повертається позовна заява.

Подальші дії такої третьої особи не регламентовані законом спеціально і відповідь на це існує на рівні наукових поглядів та судової практики. Така особа може подати свій позов на загальних підставах, зазначивши відповідачами позивача і відповідача у первісній справі; вона в деяких випадках може оскаржити рішення суду по первісній справі в статусі особи, яка не брала участі у справі.

Специфіка третейського розгляду ґрунтується на третейському договорі. Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, може брати участь у третейському розгляді між первісними сторонами, лише уклавши із ними третейський договір. Природно, що третя особа не є учасником третейської угоди в момент її укладання сторонами. Вона за згодою сторін може долучитися до такої угоди вже після виникнення спору між сторонами і початку третейських процедур, але до постановлення третейським судом рішення у справі. Природно також виходить з того, що процесуальною формою вступу у справу такої третьої особи буде подача позовної заяви. Тобто вступ у справу такої третьої особи буде досить складним, ще й тому, що навряд чи первісні сторони за третейською угодою будуть зацікавлені в такого роду «інтервенції», а без їх згоди такий вступ взагалі є неможливим.

Особа, яка за своїм правовим становищем може претендувати на роль третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору в рамках третейського розгляду, має звичайну альтернативу звернення до загального або господарського суду з позовом до первісних сторін у третейському розгляді на загальних підставах. Наслідком цього може бути одночасне існування двох судових справ щодо одного предмета, одна з яких розглядається у третейському суді, а інша – в суді загальної юрисдикції.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть мати більше підстав для участі у третейському розгляді. Наукові концепції стосовно їх участі у справах передбачають наявність правовідносин між стороною та третьою особою, які можуть змінитися внаслідок постановлення рішення по справі. Як зазначають А.В.Петровський та І.А.Боровська третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, має перебувати з однією із сторін у матеріальних правовідносинах, які в результаті прийняття судом рішення у справі зазнають певних змін [8, с. 52].

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, беруть участь у справі на боці позивача або відповідача. Вони не відіграють у справах такої самостійної ролі, як треті особи із самостійними вимогами щодо предмета спору. Водночас, хоча їх статус і є залежним від сторін, вони користуються певною автономією. Як зазначає Г.В.Чурпіта, цивільний процесуальний інтерес третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, полягає у прагненні таких третіх осіб домогтися ухвалення судового рішення на користь сторони, на боці якої вони виступають [9, с. 586].

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не є суб'єктами спірних матеріальних правовідносин. З точки зору цивільного процесуального законодавства та господарського процесуального законодавства процесуальною формою їх вступу у справу є або клопотання відповідної сторони, або заява самої третьої особи, або ініціатива суду.

Їх участь у справах допускається не для захисту їх безпосередніх прав, свобод та інтересів, а для запобігання погіршенню їх правового становища у майбутньому. Також це може бути продиктовано інтересами сторони справи з метою концентрації доказового матеріалу та іншими причинами, в т.ч. преюдиційною силою судового рішення.

В третейському судочинстві картина схожа, але не тотожна. Рішення третейського суду не має преюдиційної сили на майбутнє. Нагадаємо, що преюдиційна сила рішень судів у цивільних справах випливає із змісту частин четвертої та п'ятої ст. 82 ЦПК. Обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом. Обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, проте можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені.

Частина восьма цієї ж статті прямо зазначає, що обставини, встановлені рішенням третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, підлягають доказуванню в загальному порядку при розгляді справи судом.

Аналогічні правила містяться і в ст. 75 ГПК.

Таким чином, рішення третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів не мають преюдиційної сили і факт участі третіх осіб у третейському розгляді справи не дає переваг стороні процесу на майбутнє в разі виникнення інших пов'язаних справ, як в можливому третейському розгляді, так і у судах загальної юрисдикції.

Відсутність преюдиційної сили рішення третейського суду звужує підстави для участі у справах третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Важливим є питання обсягу прав, якими користуються треті особи у третейському розгляді. Сторони у третейських судах відповідно до частини п'ятої ст. 39 Закону України «Про третейські суди» мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь у засіданнях третейського суду, надавати докази, брати участь у дослідженні доказів, подавати клопотання, давати письмові та усні пояснення, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників розгляду, заявляти відводи, користуватися іншими правами відповідно до третейської угоди у третейському суді для вирішення конкретного спору чи регламенту третейського суду та цього Закону. Відповідно до частини п'ятої ст. 33 цього Закону сторони мають право провести поза-судове врегулювання спору шляхом медіації, закінчити справу укладенням мирової угоди як до початку третей-

ського розгляду, так і на будь-якій його стадії, до прийняття рішення. На підставі ст. 53 цього Закону позивач вправі відмовитись від позову.

Таким чином, права сторін у третейському розгляді визначені достатньо чітко, хоча і не зовсім послідовно. Що стосується третіх осіб, то, як вже було зазначено, ст. 34 Закону України «Про третейські суди» визначає, що процесуальні права у третейському розгляді вирішуються третейським судом відповідно до регламенту третейського суду або угоди сторін у третейському суді для вирішення конкретного спору.

Зрозуміло, що обсяг прав третіх осіб повинен залежати від виду третьої особи. Розпорядчі права, як-то право на відмову від позову, право на укладення мирової угоди, можуть належати лише третім особам, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть мати широке коло процесуальних прав, не маючи при цьому прав розпорядчих. ЦПК достатньо чітко встановлює права третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Стаття 43 ЦПК зазначає, що вони як учасники справи мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках; користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

Такий орієнтир може використовуватись і у третейському судочинстві, з врахуванням його певних особливостей.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити наступне. По-перше, законодавство про третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж фундаментально передбачає можливість участі третіх осіб у справах. По-друге, інститут третіх осіб визначений на загальному рівні, він потребує законодавчих уточнень. Роль третіх осіб у третейському судочинстві через певні об'єктивні фактори є нижчою, ніж у судах загальної юрисдикції. Водночас у певних справах вона може бути достатньо вагомою і відповідні питання у чинному законодавстві потребують удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про третейські суди» № 1701-IV від 11.05.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення 15.06.2024).
2. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» № 4002-XII від 24.02.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення 15.06.2024).
3. Регламент МКАС при ТПП України. URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayny.pdf> (дата звернення 15.06.2024).
4. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 15.06.2024).
5. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-XII від 6.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 15.06.2024).
6. Курс цивільного процесу: підручник. В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
7. Крупник Р.В., Юркевич Ю.М. Участь в господарському процесі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022, Серія Право, випуск 72, частина 1, С. 183–189.
8. Петровський А.В., Боровська І.А. Правовий статус третіх осіб у цивільному процесі України. *Часопис цивілістики*. 2023, випуск 49, С. 51–55.
9. Чурпіта Г.В. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, та заінтересовані особи як учасники цивільних справ різних видів цивільного судочинства. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024, № 2 (20), С. 585–595.